

พระพุทธชินราช พระพุทธชินศรี และพระศรีศาสดา “จำลอง” ของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ที่วัดราชประดิษฐสถิตมหาสีมาราม*

พิชญา สุ่มจินดา
สาขาวิชาศิลปะไทย ภาควิชาศิลปะไทย
คณะจิตรศิลป์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

วัดราชประดิษฐสถิตมหาสีมาราม เป็นพระอารามหลวงชั้นเอก ชนิดราชวรวิหาร ที่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงสถาปนาขึ้นเมื่อพุทธศักราช ๒๔๐๗ โดยทรงบริจาคพระราชทรัพย์ซื้อที่ดินทางด้านทิศตะวันออกของพระบรมมหาราชวังเหนือพระราชอุทยานสราญรมย์บริเวณสวนกาแฟ

◀ ภายในพระวิหารหลวงวัดราชประดิษฐสถิตมหาสีมาราม เป็นแหล่งรวมของพระพุทธรูปซึ่งจำลองจากพระพุทธรูปองค์สำคัญ ได้แก่ พระประธาน คือ **พระพุทธสิหิงค์ปฏิมากร** และ**พระพุทธสิหิงค์ปฏิมากรน้อย** ภายในบุษบกใหญ่ รัชกาลที่ ๔ ทรงหล่อจำลองจากพระพุทธสิหิงค์ในพระที่นั่งพุทไธสวรรย์ พระราชวังบวรสถานมงคล **พระนรินทราย** ในครอบแก้ว ทรงหล่อจำลองจากพระนรินทรายในพระบรมมหาราชวัง **พระพุทธชินราชน้อย** **พระพุทธชินศรีน้อย** และ**พระศรีศาสดา**น้อย ในบุษบกน้อยด้านหลังพระประธาน ทรงหล่อจำลองจากพระพุทธชินราช พระพุทธชินศรี และพระศรีศาสดา ที่เคยประดิษฐานในพระวิหารทิศของพระอารามเดียวกัน คือ วัดพระศรีรัตนมหาธาตุ จังหวัดพิษณุโลก

หลวงและบ้านพักข้าราชการ ด้วยมีพระราชดำริจะต้องตามอย่างธรรมเนียมโบราณ “ซึ่งเคยมีมาในเมืองใหญ่ๆ ที่ตั้งเป็นกรุงเทพมหานคร อย่างเมืองสุโขทัย เมืองสวรรคโลก เมืองพิษณุโลก แลกรุงเก่า คือ มีวัดมหาธาตุ แลวัดราชประดิฐาน แลวัดราชบูรณะ เป็นของสำหรับเมืองทุกเมือง” พระราชทานนามว่าวัดราชประดิษฐ “ก็คือ วัดราชประดิฐานนั่นเอง แต่ลดฐานออกเสียเพราะกลัวคนจะเรียกวัดราชติดฐานเหมือนที่กรุงเก่าไป” (ประชุมประกาศรัชกาลที่ ๔ ๒๕๔๓, ๕๑๒-๕๑๔)

ทรงพระราชอุทิศถวายพระอารามแห่งนี้ให้เป็นวัดของคณะสงฆ์ธรรมยุตที่ทรงสถาปนาขึ้นเมื่อพุทธศักราช ๒๓๗๒ ครั้งทรงพระผนวชในพระราชฉายาว่า พระวชิรญาณมหาเถระ “เผื่อว่า ถ้าเจ้าแผ่นดินต่อไปจะไม่ชอบธรรมยุติก

* ผู้เขียนขอกราบนมัสการ พระธรรมไตรโลกาจารย์ เจ้าอาวาสวัดราชประดิษฐสถิตมหาสีมาราม และพระครูวินัยธร (อารยพงศ์) ซึ่งให้ความเมตตาอนุเคราะห์ในการบันทึกภาพปูชนียวัตถุสถานสำคัญภายในพระอาราม ขอขอบคุณ คุณณัฐพรชัย เดชะบรรณะปัญญา ที่ให้ความช่วยเหลือเรื่องการตรวจพิสูจน์อักษรและให้ความเห็นเพิ่มเติมที่เป็นประโยชน์ต่อบทความนี้ อย่างไม่รู้ดี ความรับผิดชอบในบทความนี้ย่อมเป็นของผู้เขียนเท่านั้น

ไล่เสียจากวัดหลวงทั้งปวง จะได้อาศัยวัดนี้ จึงได้ทรงถวาย
วิสุงคามสีมาเฉพาะแต่พระสงฆ์ธรรมยุติกา” (จุลจอมเกล้า
เจ้าอยู่หัว ๒๕๕๐, ๘๓) วัดราชประดิษฐา จึงถือเป็นพระอาราม
แห่งแรกอย่างเป็นทางการของคณะสงฆ์ธรรมยุต เพราะก่อน
หน้านั้นวัดธรรมยุตส่วนใหญ่ก็ล้วนแปลงมาจากวัดของคณะสงฆ์
มหานิกายทั้งสิ้น (กรมศิลปากร ๒๕๒๕, ๕๔) นอกจากนี้
วัดราชประดิษฐา ยังอยู่ใกล้พระบรมมหาราชวัง สะดวก
แก่การเสด็จพระราชดำเนินไปทรงสนทนาธรรมได้โดยง่าย
(จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ๒๕๕๐, ๘๓) ทั้งนี้ ได้ทรงพระกรุณา
โปรดเกล้าฯ ให้สร้างเป็นวัดขนาดเล็กจนดูเหมือนย่อส่วน
มาจากพระอารามขนาดใหญ่ที่เคยสร้างกันมาในรัชกาล
ก่อนๆ เพราะ “โปรดแต่ที่จะสร้างวัดเล็กๆ ที่จุพระสงฆ์
๓๐ รูปลงมา พอเจ้าวัดเจ้าอาวาสมีความรักบ้าง เอาใจใส่
วัดบ้าง” นั่นเอง (ประชุมประกาศรัชกาลที่ ๔ ๒๕๔๓, ๕๖๒)

แหล่งรวมของพระพุทธรูป “จำลอง” องค์สำคัญ

ภายในพื้นที่อันเป็น “มหาสิมามารม” เพียง ๒ ไร่ครึ่ง
เศษของวัดราชประดิษฐา เป็นที่สถิตของปูชนียวัตถุสถาน
สำคัญหลายอย่างด้วยกัน อาทิ ปาสาณเจดีย์ พระเจดีย์
ประดับหินอ่อนทั้งองค์ ปราสาทพระจอมที่ประดิษฐาน
พระบรมรูปปิดทองของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้า
เจ้าอยู่หัว ปราสาทพระไตรปิฎก ตั้งอยู่ตรงข้ามกัน เป็นที่
เก็บรักษาพระไตรปิฎกโบราณบรรจุในกล่องไม้ซึ่งทำรูปเล่ม
อย่างหนังสือ พระที่นั่งทรงธรรมหรือศาลาการเปรียญ เป็น
ที่ตั้งของธรรมาสันยอดมงกุฎอันงดงามยิ่ง ส่วนภายใน
พระวิหารหลวงนอกจากจะมีจิตรกรรมภาพเทพชุมนุมบน
กลีบเมฆ “เทวดามีรัศมีเป็นพวกๆ ครั้งแรก ซึ่งวัดอื่นเอา
อย่าง” (จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ๒๕๕๐, ๘๓) และจิตรกรรม
ภาพพระราชพิธีสิบสองเดือนแล้ว ยังเป็นแหล่งรวมของ
พระพุทธรูปซึ่งพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรง
จำลองจากพระพุทธรูปสำคัญที่ทรงพระราชศรัทธาเลื่อมใส
เป็นพิเศษหลายองค์ด้วยกัน อันได้แก่ พระประธาน คือ
พระพุทธรลีหังคปฎิมากร ประดิษฐานภายในบุษบก ทรง
หล่อจำลองจากพระพุทธรลีหังคที่ประดิษฐานในพระที่นั่ง
พุทไธสวรรย์ พระราชวังบวรสถานมงคล (วังหน้า) และภายใน

หลังได้บรรจุพระบรมอัฐิของพระองค์ไว้ใต้ฐานพระพุทธรูป
(กรมศิลปากร ๒๕๒๕, ๕๕) พระพุทธรลีหังคปฎิมากรน้อย
ประดิษฐานด้านหน้าของพระประธาน พระนิรันตรายพร้อม
เรือนแก้วในครอบแก้ว เป็น ๑ ใน ๑๘ องค์ ซึ่งทรงพระ
กรุณาโปรดเกล้าฯ ให้เริ่มสร้างขึ้นเมื่อพุทธศักราช ๒๔๑๑
จากพิมพ์เดียวกับพระนิรันตรายในพระบรมมหาราชวัง
เพื่อพระราชทานไว้ในพระอารามของคณะสงฆ์ธรรมยุต
(ประชุมศิลปจารึก ภาคที่ ๖ ตอนที่ ๑ ๒๕๑๓, ๘๗-๘๘)

ด้านหลังบุษบกพระประธาน ยังมีบุษบกน้อยสร้าง
ติดกับผนังด้านสกัดเบื้องหลังพระประธานเรียงกัน ๓ หลัง
แต่ไม่ค่อยเป็นที่สังเกตมากนัก ภายในบุษบกน้อยนี้เป็น
ที่ประดิษฐานพระพุทธรูปขนาดเล็กน้อย ๓ องค์ที่จำลองจาก
พระพุทธรูปสำคัญถึง ๓ องค์ด้วยกัน เรียงตามลำดับนับ
จากทางด้านขวาของพระประธาน คือ **“พระพุทธรชินราช
น้อย” “พระพุทธรชินศรีน้อย” และ “พระศรีศาสดา****น้อย”**
ซึ่งทั้งหมดนี้เป็นพระพุทธรูปที่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้า
เจ้าอยู่หัวทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้หล่อจำลองจาก
พระพุทธรชินราช พระพุทธรชินศรี และพระศรีศาสดาองค์
ใหญ่ อันเคยประดิษฐานในพระวิหารทิศต่างๆ ของวัด
พระศรีรัตนมหาธาตุ จังหวัดพิษณุโลก ก่อนที่พระพุทธร
ชินศรีและพระศรีศาสดาจะเชิญมาประดิษฐานที่กรุงเทพ
มหานครและเป็นพระประธานภายในพระอุโบสถและพระ
วิหารของวัดบวรนิเวศวิหาร จนเหลือเพียงพระพุทธรชินราช
เพียงองค์เดียวเท่านั้นที่ยังคงประดิษฐานยังที่เดิม ที่น่า
สนใจก็คือพระพุทธรูปจำลองขนาดเล็กน้อยทั้ง ๓ องค์นี้ยังนับ
เป็นพระพุทธรูป **“หมวดพระพุทธรชินราช”** ที่ได้รับการ
จำลองครบถ้วนทั้งสำรับ ๓ องค์เป็นรุ่นแรกอีกด้วย

พระพุทธรูปหมวดพระพุทธรชินราช

เมื่อสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราช
านุภาพ ทรงจำแนกหมวดหมู่ของพระพุทธรูปสุโขทัยในพระ
นิพนธ์ตำนาน*พุทธเจดีย์สยาม* พุทธศักราช ๒๔๖๙ อันเป็น
การจำแนกหมวดหมู่ทางประวัติศาสตร์ศิลปะของพระพุทธรูป
สุโขทัยขึ้นเป็นครั้งแรก ก็ได้ทรงจำแนกพระพุทธรูปเหล่านี้ออกเป็น ๓ รุ่น ตามลักษณะของพระพักตร์ (ดำรงราชานุภาพ

๒๔๖๙, ๑๑๐-๑๑๑) กล่าวคือ

“รุ่นแรก” มีพระพักตร์กลม ตามแบบพระพุทธรูป
ลังกา เช่น พระอัฐฐารส วัดสระเกศราชวรมหาวิหาร
กรุงเทพมหานคร เป็นต้น

“รุ่นกลาง” มีพระพักตร์ยาว พระหนุเหลี่ยม เกิดจาก
ฝีมือช่างที่เชี่ยวชาญคิดแบบขึ้นมาใหม่ มีพระร่วงโรจน
ฤทธิ์ วัดพระปฐมเจดีย์ราชวรมหาวิหาร และพระสุรกี
พุทธรพิมพ์ วัดปรีณายก กรุงเทพมหานคร เป็นอาทิ

“รุ่นหลัง” มีพระพักตร์ทำนองผลมะตูม ปลายนิ้ว
พระหัตถ์ทั้งสี่ยาวเสมอกัน มีพระพุทธรชินราชเป็นตัวอย่าง
ของหมวด อันเป็นพระพุทธรูปซึ่งทรงสันนิษฐานว่าสร้าง
ขึ้นในรัชสมัยพญาลิไทย (ครองราชย์ประมาณ พุทธศักราช
๑๘๙๐-๑๙๑๑) กษัตริย์สุโขทัยพร้อมกับพระพุทธรูปอีก ๒
องค์ที่หล่อขึ้นในเวลาใกล้เคียงกัน คือ พระพุทธรชินศรีและ
พระศรีศาสดา เหตุผลที่ทรงเชื่อว่าพญาลิไทยทรงสร้าง
พระพุทธรูปทั้ง ๓ องค์นี้ปรากฏในพระนิพนธ์ เรื่องตำนาน
พระพุทธรูปสำคัญ ตีพิมพ์ครั้งแรกเมื่อพุทธศักราช ๒๔๖๘ ว่า

“ยังมีหลักฐานทางที่รับรองเรื่องในพงศาวดารเหนือ
ปรากฏอยู่ในศิลปจารึก ว่าพระเจ้าแผ่นดินซึ่งปรากฏพระเกียรติ
ในเรื่องพระไตรปิฎกนั้นมีแต่พระองค์เดียว คือ พระมหา
ธรรมราชาลิไทย...ทรงพระราชศรัทธาทนุบำรุงพระพุทธร
ศาสนาเป็นอนุเนกปริยาย จนถึงเสด็จออกทรงผนวชเป็น
ภิกษุภาวอยู่คราวหนึ่ง แลได้ทรงแต่งหนังสือเรื่องไตรภูมิ
โดยทรงสอบสวนพระไตรปิฎก หนังสือนี้ยังปรากฏอยู่
เรื่องราวที่กล่าวมานี้ทำให้เห็นว่าพระมหาธรรมราชาลิไทย
นี้เองที่พงศาวดารเหนือเรียกว่า พระเจ้าศรีธรรมไตรปิฎก
แต่สำคัญเมืองผิดไป เมอเสวยราชย์จึงสร้างเมืองพิษณุโลก
ขึ้นเป็นเมืองลูกหลวง แลโปรดฯ ให้ประชุมช่างปั้นพระ
พุทธรูป ๒ พระองค์ หรือทั้ง ๓ พระองค์ (คือ พระพุทธรชินราช
พระพุทธรชินลีห์ และพระศรีศาสดา - ผู้เขียน) หล่อขึ้น
เมื่อราว พ.ศ. ๑๙๐๐ ลักษณะจึงงามกว่าแลผิดกับพระพุทธร
ูปเมืองสวรรคโลกสุโขทัยซึ่งสร้างมาแต่ก่อน” (ดำรงราช
านุภาพ ๒๔๖๘, ๗๒-๗๓) (ตัวสะกดคงตามต้นฉบับ)

การจำแนกพระพุทธรูปสุโขทัยของสมเด็จพระเจ้า
บรมวงศ์เธอพระองค์นั้นยังคงได้รับการสืบทอดต่อมาจาก

นักวิชาการรุ่นหลังโดยได้จำแนกให้ละเอียดกันยิ่งขึ้น แต่ก็
ยังคงรักษาโครงสร้างการจำแนกหลักๆ ของพระองค์ไว้
ดังตัวอย่างการจำแนกของหลวงบริบาลบุรีภัณฑ์และอเล็ก
ซานเดอร์ บี. กริสโวลด์ (Alexander B. Griswold) ที่
จำแนกละเอียดขึ้นถึง ๕ หมวด และตั้งชื่อหมวดหนึ่งใน
นั้นซึ่งตรงกับ “รุ่นหลัง” ของพระองค์ว่า “หมวดพระพุทธร
ชินราช” (ดูรายละเอียดใน พิษณุ ๒๕๔๘, ๔-๑๑) ทำให้
พระพุทธรูปทั้ง ๓ องค์นี้เป็นที่รู้จักกันในฐานะพระพุทธรูป
สุโขทัย หมวดพระพุทธรชินราช ส่วนข้อสันนิษฐานของ
พระองค์ที่ทรงเชื่อมโยงพระเจ้าศรีธรรมไตรปิฎกใน *พระ
ราชพงศาวดารเหนือ* กับพญาลิไทยว่าเป็นกษัตริย์พระองค์
เดียวกัน อันเป็นที่มาของความรู้ว่า พญาลิไทยทรงสร้าง
พระพุทธรูปทั้ง ๓ องค์ดังกล่าว ก็ยังคงได้รับการยอมรับ
จนถึงปัจจุบันเช่นกัน

**พระพุทธรชินราช พระพุทธรชินศรี
และพระศรีศาสดา “จำลอง”
ที่วัดราชประดิษฐา**

เป็นที่น่าสังเกตว่า นอกจากพระพุทธรูปทั้ง ๓ องค์
จากหมวดพระพุทธรชินราชอันเป็นที่รู้จักกันดีอยู่แล้ว นัก
วิชาการยังจัดให้ “พระสิทธิธารล” ที่เชิญจากพิษณุโลกมา
เป็นพระประธานของพระอุโบสถวัดพิชัยญาติการาม
กรุงเทพมหานคร รวมอยู่ในหมวดพระพุทธรชินราชด้วย
และหากผู้เขียนจะขอนับเอา “พระพุทธรูปทอง” ในพระ
อุโบสถวัดพนัญเชิง จังหวัดพระนครศรีอยุธยา อันมีพุทธ
ลักษณะสอดคล้องกับพระพุทธรูปในหมวดนี้มารวมไว้ด้วยกัน
อีกองค์แล้ว หมวดพระพุทธรชินราชก็ยังมีตัวอย่างของ
พระพุทธรูปในหมวดเพียง ๕ องค์เท่านั้น ปริมาณเท่านั้นนับ
ว่าน้อยมากจนน่าประหลาดใจ เพราะนอกจากพระพุทธรูป
ทั้ง ๕ องค์ดังกล่าว เรายังไม่พบพระพุทธรูปอันมีพุทธ
ลักษณะสอดคล้องกับพระพุทธรูปในหมวดนี้ หรือแม้แต่
พระพุทธรูปจำลองจากหมวดนี้ที่ควรมีอยู่ทั้งขนาดเล็ก
ใหญ่แตกต่างกันไป ไม่ว่าจะเป็นพระพุทธรูปที่สร้างในสมัย
สุโขทัยและอยุธยาซึ่งพอจะผนวกรวมเข้ากับพระพุทธรูป
ในหมวดพระพุทธรชินราชได้เลย แม้แต่พระพุทธรชินราชที่

ได้รับการกล่าวถึงความสำคัญไว้อย่างมากมายทั้งในตำนาน และพระราชพงศาวดาร อันแสดงถึงความสำคัญและ ศักดิ์สิทธิ์ของพระพุทธรูปที่น่ายกย่องและได้รับการจำลองกันอย่างมาก ก็กลับกลายเป็นพระพุทธรูปที่ได้รับการจำลอง มากที่สุด แต่เป็นในยุคปัจจุบันแทน (ชาติ ๒๕๕๑, ๓-๕)

การจำลองพระพุทธรูปในหมวดพระพุทธรูปชินราชโดยเฉพาะพระพุทธรูปชินราช พระพุทธรูปชินศรี และพระศรีศาสดา ที่มีหลักฐานจากทั้งพระพุทธรูปจำลองและหลักฐานทางลายลักษณ์อักษรประกอบกันอย่างชัดเจนนั้น กลับมีมากขึ้นในสมัยรัตนโกสินทร์นี้เอง เมื่อพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้พระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าประดิษฐวรการ นายช่างประติมากรพระองค์สำคัญผู้ทรงปั้นหล่อพระพุทธรูปและประติมากรรมถวาย ในรัชกาลของพระองค์จนถึงรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงปั้นหล่อ “พระพุทธรูปชินศรีน้อย” เมื่อพุทธศักราช ๒๔๐๐ จำลองจากพระพุทธรูปชินศรีใหญ่อันประดิษฐานในพระอุโบสถวัดบวรนิเวศวิหาร (จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ๒๕๐๐, ๓๘) เพื่อทรงสักการบูชาในพระบรมมหาราชวัง โดยใช้สะเก็ดทองที่ได้จากการหล่อฐานใหม่ของพระพุทธรูปชินศรีใหญ่ในปีเดียวกันผสมกับเงินทองต่างๆ ทำนองเดียวกับการหล่อพระเหลือที่วิหารโพธิ์สามต้นด้านหน้าพระวิหารพุทธชินราช ซึ่งตามตำนานกล่าวว่าหล่อขึ้นจากชนวนเททองที่ใช้หล่อพระพุทธรูปชินราชมาเป็นส่วนผสม (ปวเรศวริยาลงกรณ์ ร.ศ. ๑๑๖, ๓๕๕๘) ในการนี้ ได้ทรงพระราชนิพนธ์ถึงพระพุทธรูปชินศรีน้อยที่ทรงหล่อขึ้นนี้โดยอ้างอิงย้อนความกลับไปถึงการหล่อพระพุทธรูปชินศรีใหญ่ในพระราชพงศาวดารเหนือด้วยว่า

“๑ พระราชหัตถเลขา เรื่องจากถูก ถานพระชินศรีใหญ่ พระชินศรีน้อย

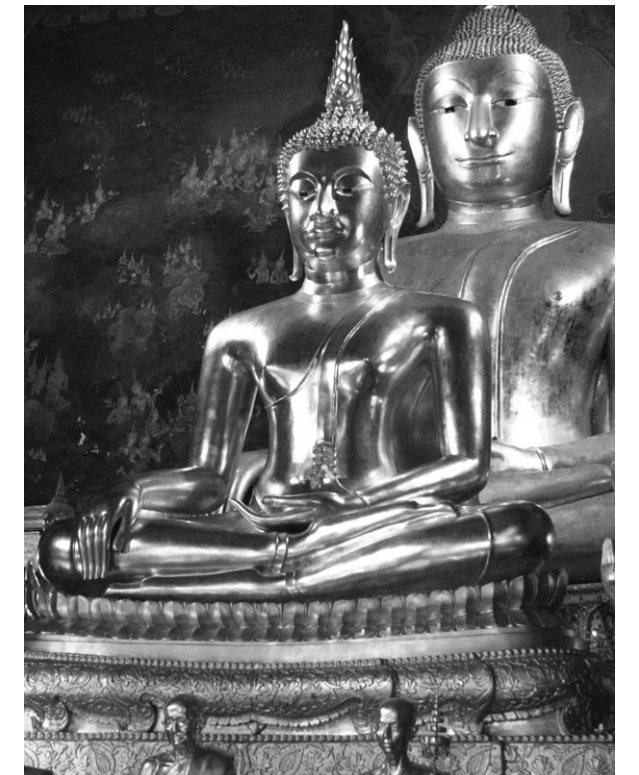
๑ พระพุทธรูปชินศรีน้อยพระองค์นี้ พระบาทสมเด็จพระ

◀ **พระพุทธรูปชินศรีน้อย** รัชกาลที่ ๔ ทรงหล่อจำลองจากพระพุทธรูปชินศรีวัดบวรนิเวศวิหาร เมื่อพุทธศักราช ๒๔๐๐ ประดิษฐานในบุษบกน้อยด้านหลังพระประธาน

▶ **พระพุทธรูปชินศรี** (องค์หน้า) พระอุโบสถวัดบวรนิเวศวิหาร กรุงเทพมหานคร เดิมประดิษฐานในพระวิหารทิศเหนือ วัดพระศรีรัตนมหาธาตุ จังหวัดพิษณุโลก

พระปรเมนทรมหามกุฏ พระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระราชพิธีท้าวสุทนต์ให้หล่อด้วยเนื้อทองสัมฤทธิ์ซึ่งเจาะออกจากองค์พระพุทธรูปชินศรีใหญ่ ที่วัดบวรนิเวศน์เมื่อครั้งหล่อ ถานทองสัมฤทธิ์ต่อกับพระองค์เข้า เมื่อพระพุทธรูปสาสนกาล ๒๔๐๐ ขอให้เทพยดารักษาให้ศักดิ์สิทธิ์เหมือนกัน

พระพุทธรูปชินศรีพระองค์นี้ สมเด็จพระเจ้าศรีธรรมไตรปิฎกมหาราชพระเจ้าเมืองเชียงแสนทรงสร้างไว้ ณ เมืองพิษณุโลก ซึ่งได้รับสั่งให้ช่างกรอกร่องจำการบุณ คุมพระราชทรัพย์เป็นทุนกับพวกไพร่พลมาหาที่สร้างขึ้น จะพระ

ราชทานแก่พระราชบุตรสองพระองค์ คือพระเจ้าชาติสาครแลเจ้าไกรสรสิงหาราช ครั้นกาลพระนครสำเร็จแล้ว จึงได้เสด็จทอดพระเนตร แล้วทรงพระราชศรัทธาให้สร้างพระอารามวัดพระมหาธาตุขึ้น แล้วทรงมีพระราชประสงค์จะทรงสร้างพระพุทธรูปปฏิมากรใหญ่ไว้เป็นประธานในพระอาราม จึงมีพระราชสาส์นไปขอช่างฝีมือดี มาแต่กรุงศรีสัตนาโดย ได้ช่างเป็นพราหมณ์มาสี่นาย ชื่อ บาอินทร ๑ บาพรหม ๑ บาพิศุ ๑ บาราสสังข์ บาราสกุศล ๑ จึงโปรดให้ปั้นหุ่น พระพุทธรูป ๓ พระองค์ คือพระพุทธรูปชินราช ๑ พระพุทธรูปชินศรีพระองค์นี้ ๑ พระพุทธรูปศรีศาสดา

◀ **พระศรีศาสดาน้อย** รัชกาลที่ ๔ ทรงหล่อจำลองจากพระศรีศาสดา วัดบวรนิเวศวิหาร เมื่อพุทธศักราช ๒๔๐๖ ประดิษฐานในมุขก้านซ้ายของพระประธาน

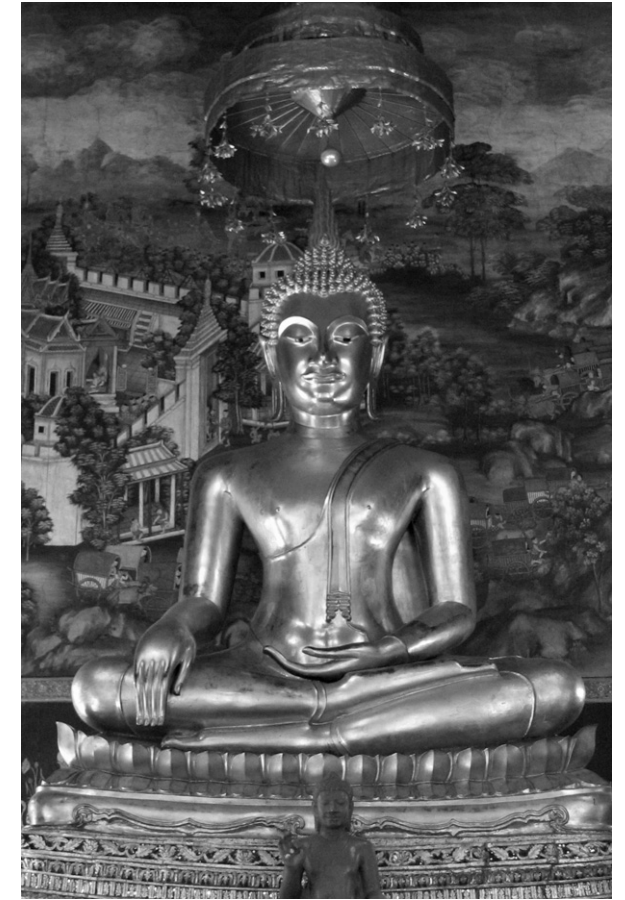
▶ **พระศรีศาสดา** พระวิหารพระศรีศาสดา วัดบวรนิเวศวิหาร กรุงเทพมหานคร เดิมประดิษฐานในพระวิหารทิศใต้ วัดพระศรีรัตนมหาธาตุ จังหวัดพิษณุโลก

๑ แล้วได้ทรงเททองหล่อล้วนเป็นทองสัมฤทธิ์ พร้อมกันในวันพฤหัสบดี เดือน ๔ ขึ้น ๑๕ ค่ำ ปี _____ ศักราช _____ พระพุทธศาสนากาลล่วงแล้ว _____ พรรษา

พระพุทธชินศรีพระองค์นี้ พระพุทธศรีศาสดา สองพระองค์ทองหล่อแล่นลงบริบูรณ์สำเร็จในเพลานั้น แต่พระพุทธชินราชพระองค์เดียวทองหล่อขัดไม่ลงเตาบริบูรณ์ ต้องปั้นหุ่นรูปใหม่หล่อหลายครั้ง ต่อภายหลังได้เข้าทองเมื่อวัน _____ เดือนหกขึ้น ๘ ค่ำ ปี _____ ศก จึงสำเร็จบริบูรณ์ ทองซึ่งเหลือนั้นให้หล่อเป็นพระพุทธรูปน้อยนำตักศอกเศษ มีพระนามว่าพระเหลือนั้น ครั้นการตกแต่งขัดสีสำเร็จทุกพระองค์แล้ว จึงโปรดให้เชิญพระพุทธชินราชประดิษฐานไว้ในวิหารหลวงทิศตะวันตก พระพุทธชินศรีพระองค์นี้ประดิษฐานไว้ในพระวิหารทิศเหนือ แลพระพุทธศรีศาสดาประดิษฐานไว้ในพระวิหารทิศใต้ พระเหลือนั้นประดิษฐานไว้ในกุฏิน้อย ที่โพนสามลำตรงหน้าพระวิหารหลวงทิศตะวันตก พระมหาพุทธปฏิมากรทั้งสามพระองค์ คือพระพุทธชินศรีพระองค์นี้ กับพระพุทธชินราช พระพุทธศาสดาก็ได้เป็นที่มัสการ ลักการนับถือบูชาแห่งสมเด็จพระเจ้าแผ่นดินในเมืองกรุงสยามทั้งฝ่ายใต้ฝ่ายเหนือ แลอาณาเขตพระราชราษฎรสืบๆ มา

ขอท่านทั้งปวงผู้อ่านทราบนิทานเดิมพระพุทธปฏิมากรทั้งสามพระองค์นั้น ด้วยประการดังนี้แล้วจะมีจิตรประสาทศรัทธา เลื่อมใสกราบไหว้นมัสการบูชาแก่พระพุทธชินศรีน้อย

ความเชื่อว่าเป็นพระพุทธรูปองค์นั้นแท้ แลขอความเป็นศิริสวัสดิพิพัฒมงคลกุศลผลวิบลยสุขความเจริญแห่งอายุวรรณสุขพล แลประสิทธิสำเร็จแห่งสรรพประสงค์ บันดาซึ่งเป็นกุศลปราศจากโทษ จงมีแลเป็นไปแก่ท่านทั้งปวง บันดาซึ่งได้นับถือนมัสการบูชาแก่พระพุทธชินศรีนี้ทุกคนเทอญ

พระพุทธชินศรีพระองค์นี้ได้ประดิษฐานในวัดมหาธาตุ เมืองพระพิษณุโลกยาวนานนับแต่ปีสร้างมาถึง ๘๗๔ ปี” (เรื่องหล่อพระพุทธชินราช ๑ พระพุทธชินศรี ๑ พระศรีศาสดา ๑, ไม่มีเลขหน้า) (ตัวสะกดคงตามต้นฉบับตัวเขียน)

แรกทีเดียว พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวคงมีพระราชดำริจะทรงจารึกข้อความข้างต้นลงบนฐานพระพุทธชินศรีใหญ่และพระพุทธชินศรีน้อยที่ทรงหล่อขึ้นใหม่ แต่ก็ค้างไว้อยังมิได้ทรงดำเนินการ ครั้นการหล่อพระพุทธชินศรีน้อยสำเร็จลงได้ทรงกะไหล่ทองคำพระพุทธรูปด้วยทองหนัก ๕ ตำลึง ทรงบรรจุพระบรมสารีริกธาตุในองค์พระพุทธรูป พร้อมกับสมโภชเป็นเวลา ๔ วัน แล้วเชิญขึ้นพระที่นั่งราชนทรยานแห่แหนไปประดิษฐานในอุโบสถวัดพระศรีรัตนศาสดารามเพื่อทรงนมัสการสืบมา (ปาวเรศวรียาลงกรณ์ ร.ศ. ๑๑๖, ๓๕๕๘)

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงพระราชวิจารณ์พระพุทธชินศรีน้อยว่า “มีลักษณะละม้ายคล้ายคลึง [กับพระพุทธชินศรีใหญ่มาก - ผู้เขียน] จำได้

ณัฏ” (จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ๒๕๐๐, ๓๘) ทั้งนี้ เพราะในการจำลองแบบ ประติมากร คือ พระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าประดิษฐวรการ ได้ทรงนำพุทธลักษณะเด่นโดยรวมของพระพุทธรชินศรีซึ่งเป็นต้นแบบมาปั้นหล่อเป็นองค์น้อยให้ละม้ายเหมือนที่สุด ไม่ว่าจะเป็นลักษณะพระพักตร์ พระศก นิ้วพระหัตถ์เสมอกัน ปลายสังฆาฏิรูปเขี้ยวตะขาบ ปัทมาสน์บัวคว่ำบัวหงายบนฐานสิงห์ค่อมกระบวนลายอย่างฝรั่งที่ทำเหมือนกันทุกประการกับฐานของพระพุทธรชินศรีใหญ่ ซึ่งทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้หล่อขึ้นใหม่ประกบกับฐานเดิมดังได้กล่าวมาแล้ว รวมทั้งรายละเอียดปลีกย่อย เช่น พระรัศมีลงยาสีน้ำเงิน ขาว และแดง ตามอย่างพระรัศมีทองคำลงยาที่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงสร้างถวายประกบพระรัศมีเดิมของพระพุทธรชินศรีใหญ่ในพระอุโบสถวัดบวรนิเวศวิหารก็ทำให้เหมือนกัน (พงศาวดารเหนือเรื่องการเชิญพระชินศรีลงมาวัดบวรนิเวศน์, ไม่มีเลขหน้า)

ต่อมาเมื่อพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้สร้างพระวิหารพระศรีศาสดาในวัดบวรนิเวศวิหารเมื่อพุทธศักราช ๒๔๐๒ และทรงชะลอพระศรีศาสดาซึ่งเชิญจากวัดประดู่มาพักไว้เป็นการชั่วคราวที่วัดสุทัศน์เทพวรารามมาประดิษฐานยังพระวิหารแห่งนี้ในอีก ๔ ปีให้หลังตรงกับพุทธศักราช ๒๔๐๖ ระหว่างทางที่ชะลอจากวัดสุทัศน์ฯ พระศรีศาสดาเกิดกระทบกระเทือนอย่างแรงจนพระศอกหักต้องหล่อใหม่ ขณะที่หล่อนั้นทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้เก็บสะเก็ดทองที่ร่วงหล่นลงจากการเทผูกพระศอกไปหล่อใหม่เป็น “พระศรีศาสดาน้อย” เชิญไปประดิษฐานในวัดพระศรีรัตนศาสดารามด้วยกันกับพระพุทธรชินศรีน้อยที่ประดิษฐานอยู่ก่อน (ปาวเรศวรียาลงกรณ์ ร.ศ. ๑๑๖, ๓๕๕๙)

สำหรับช่างผู้ปั้นหล่อพระศรีศาสดาน้อยก็คงได้พยายามที่จะรักษาพุทธลักษณะให้ใกล้เคียงกับพระศรีศาสดาใหญ่อันเป็นต้นแบบของการจำลองให้ได้มากที่สุด เห็นได้จากพระนาสิกใหญ่ปลายงุ้มอันเป็นพุทธลักษณะเด่นของพระศรีศาสดาใหญ่ที่พยายามทำให้ดูใกล้เคียงกัน รวมทั้งปัทมาสน์บัวคว่ำบัวหงายบนฐานสิงห์ค่อมก็ถอดแบบ

มาจากฐานของพระศรีศาสดาใหญ่ทุกประการเช่นกัน ถึงกระนั้นก็ตาม พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวก็ยังทรงพระราชวิจารณ์ว่า พระศรีศาสดาองค์น้อย “*ห่างเหินจากองค์เดิมมาก*” (จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ๒๕๐๐, ๓๘) ครั้นต่อมาตรงกับพุทธศักราช ๒๔๐๙ เมื่อพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จพระราชดำเนินไปทรงนมัสการพระพุทธรชินราชตามโบราณราชประเพณี โดยประทับเรือพระที่นั่งกลไฟอรรคราชวรเดชขึ้นไปตามลำน้ำพิจิตรเก่าถึงพิษณุโลกตรงกับวันลอยพระประทีป ซึ่งนับเป็นการเสด็จพระราชดำเนินไปทรงนมัสการเป็นครั้งที่ ๒ หลังจากครั้งแรกขณะทรงพระผนวชก่อนทรงครองสิริราชสมบัติ ในการนี้ได้ทรงเปลื้องกำไลหยกจากข้อพระกรสวมถวายนิ้วพระหัตถ์พระพุทธรชินราช ถวายบายศรีรั้งปั้นปิดทองเงินอย่างละสำหรับและต้นไม้เงินทองเป็นพุทธบูชา พร้อมมหรสพสมโภช พอเสด็จพระราชดำเนินกลับก็ได้ทรงหล่อพระพุทธรชินราชน้อยขึ้นเพื่อให้ครบเป็นพระพุทธรูป ๓ องค์ที่เคยประดิษฐานในพระวิหารทิศต่างๆ ภายในวัดพระศรีรัตนมหาธาตุ จังหวัดพิษณุโลก ด้วยกันมาก่อน (จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ๒๕๐๐, ๓๕-๓๖)

ถึงแม้ว่าพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจะทรงพระราชวิจารณ์ว่า พระพุทธรชินราชน้อยทำได้ “*ห่างเหินจากองค์เดิมมาก*” เหมือนเช่นที่ทรงพระราชวิจารณ์พระศรีศาสดาน้อยไว้ก็ตาม แต่หากพิจารณาเปรียบเทียบให้ดีแล้วก็จะเห็นว่า ช่างผู้ปั้นพระพุทธรชินราชน้อยได้จับเอาลักษณะเด่นของพระพุทธรชินราชใหญ่มาปั้นหล่อจนใกล้เคียงกันมากกว่าที่พระพุทธรชินศรีน้อยและพระศรีศาสดาน้อยจะเหมือนกับองค์ใหญ่เสียอีก ความละม้ายเหมือนกันดังกล่าวพิจารณาได้จากเค้าโครงของพระพักตร์ที่ดูคล้ายผลมะตูมแบบเดียวกับพระพุทธรชินราชใหญ่ พระนาสิกโด่งเป็นสันเหมือนกัน และพระขนงโค้งปาดเป็นขอบกลีปลายตัวดลงจนเกือบถึงหางพระเนตรก็ดูราวกับจะถอดแบบกันมาอย่างแทบจะไม่ผิดเพี้ยน ทั้งนี้ยังรวมไปถึงลักษณะเด่นประการอื่นๆ อาทิ นิ้วพระหัตถ์เสมอกัน ปลายสังฆาฏิเป็นเขี้ยวตะขาบมีเส้นพาด และปัทมาสน์บัวคว่ำบัวหงายบนฐานสิงห์เพิ่มมุม ๒ ชั้นแบบเดียวกัน

ด้วย อย่างไรก็ดี การจำลองดังกล่าวไม่ได้รวมไปถึงเรือนแก้วของพระพุทธรชินราชด้วย คงเพราะต้องการเน้นความสำคัญที่องค์พระพุทธรูปมากกว่า และหากมีเรือนแก้วแล้ว ก็คงจะดูไม่เข้ากับพระพุทธรูปน้อยอีก ๒ องค์ซึ่งไม่มีเรือนแก้วเหมือนองค์ใหญ่

ท้ายที่สุด เมื่อพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงสร้างวัดราชประดิษฐา ในพุทธศักราช ๒๔๐๓ ได้มีพระราชประสงค์จะทรงเชิญพระพุทธรลีหังค์จากพระที่นั่งพุทไธสวรรย์ในพระราชวังบวรสถานมงคลซึ่งทรงพระราชศรัทธาเลื่อมใสอย่างยิ่งไปประดิษฐานเป็นพระประธาน “*แต่เพราะเหตุที่พระนั้นตั้งอยู่บนพระที่นั่งในพระราชวังเป็นที่สูงใหญ่แล้ว ไม่ควรเชิญออกไปไว้ที่วัด ให้เป็นการต่ำศักดิ์ไป*” (จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ๒๕๐๐, ๓๘) จึงได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ช่างหล่อจำลองพระพุทธรลีหังค์เท่าองค์จริงขึ้นใหม่ถวายพระนามว่า “พระพุทธรลีหังค์ ปฎิมากร” พร้อมเชิญพระพุทธรชินราชน้อย พระพุทธรชินศรีน้อย และพระศรีศาสดาน้อย จากพระอุโบสถวัดพระศรีรัตนศาสดารามไปประดิษฐานด้วยกันในพระวิหารหลวงวัดราชประดิษฐา (จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ๒๕๐๐, ๓๘-๓๙) ดังปรากฏจนถึงปัจจุบัน

การจำลองพระพุทธรชินราช พระพุทธรชินศรี และพระศรีศาสดา ของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

อาจกล่าวได้ว่า “การจำลองพระพุทธรูป” และ “พระพุทธรูปจำลอง” จากหมวดพระพุทธรชินราช คือ พระพุทธรชินราช พระพุทธรชินศรี และพระศรีศาสดา อันเคยประดิษฐานในพระอารามเดียวกันทั้ง ๓ องค์ มีขึ้นอย่างเป็นทางการครั้งแรกและมีหลักฐานแน่ชัด รวมทั้งจำลองครบสำหรับทั้ง ๓ องค์ ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวนี้เอง เมื่อได้ทรงจำลองพระพุทธรชินศรีน้อยในพุทธศักราช ๒๔๐๐ พระศรีศาสดาน้อยในพุทธศักราช ๒๔๐๖ และพระพุทธรชินราชน้อยในพุทธศักราช ๒๔๐๙

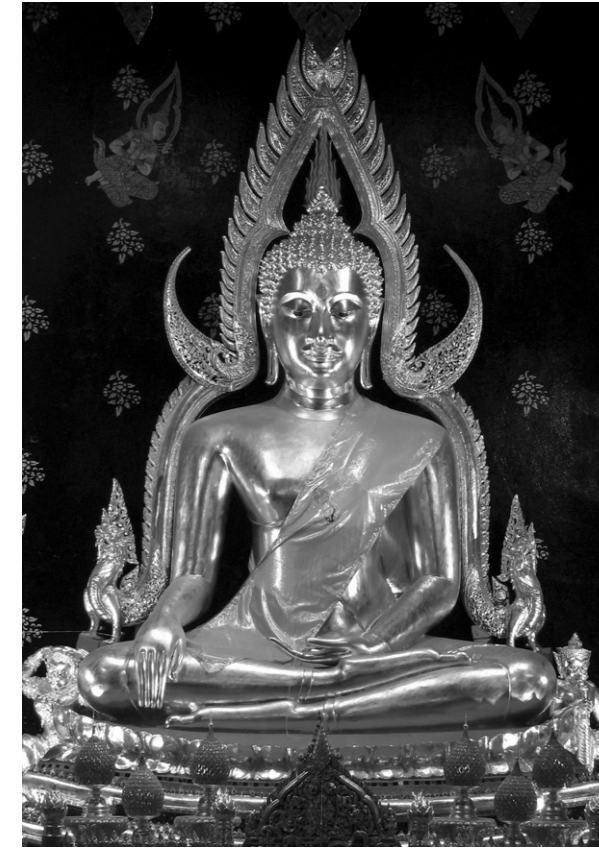
อย่างไรก็ตาม การจำลองพระพุทธรูปทั้ง ๓ องค์ของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ก็ทำให้เกิด

คำถามที่ตามมาว่า เหตุใดจึงเพิ่งปรากฏขึ้นในรัชกาลของพระองค์แทนที่จะมีมาก่อนหน้านั้น

เกี่ยวกับเรื่องการจำลองพระพุทธรูปนี้ ผู้เขียนได้เคยนำเสนอเป็นทฤษฎีว่าด้วยการจำลองพระพุทธรูปในประเทศไทย โดยใช้ชื่อว่า “**ทฤษฎีปฎิมาวิทยา**” ซึ่งพัฒนาขึ้นจากแนวคิดของ อเล็กซานเดอร์ บี. กริสโวลด์ ผู้ตั้งข้อสังเกตเรื่องการสร้างพระพุทธรูปสุโขทัยว่า น่าจะเป็นการสร้างเลียนแบบจากพระพุทธรูปเพียงไม่กี่องค์ที่ได้รับการยกย่องสืบต่อกันมา และต่อมา พิริยะ ไกรฤกษ์ ได้พิสูจน์สมมติฐานดังกล่าวของกริสโวลด์และนำมาพัฒนาต่อให้ชัดเจนยิ่งขึ้นในทางปฏิบัติ “ทฤษฎีปฎิมาวิทยา” มุ่งเน้นไปที่โลกทรรศน์การสร้างพระพุทธรูปของพุทธศาสนิกชนเป็นหลักมากกว่าการให้ความสำคัญกับรูปแบบ (style) และสกุลช่าง (school of art) โดยมีสาระสำคัญว่า พระพุทธรูปที่มีความศักดิ์สิทธิ์หรือมีความสำคัญย่อมจะได้รับการ “จำลอง” (ปฎิมา) อย่างแพร่หลาย ทั้งนี้ เพราะในโลกทรรศน์ของพุทธศาสนิกชน พระพุทธรูปเป็น “พระปฎิมา” อันหมายถึง รูปจำลองหรือรูปแทนองค์พระพุทธรเจ้า การสร้างพระพุทธรูปจึงเป็นการสร้างด้วยการจำลองสืบต่อกันมาจากพระพุทธรูปที่มีความสำคัญหรือความศักดิ์สิทธิ์เป็นพิเศษโดยช่างนิรนาม พุทธศาสนิกชนที่สร้างพระพุทธรูปมักจำลองแบบให้ใกล้เคียงกับพระพุทธรูปต้นแบบให้ได้มากที่สุดเพื่อคงรักษาความศักดิ์สิทธิ์หรือความสำคัญของพระพุทธรูปที่เป็นต้นแบบไว้ให้พุทธศาสนิกชนได้นำไปสักการบูชา และตราบเท่าที่พุทธศาสนิกชนยังคงมีจิตศรัทธาเลื่อมใสในพระพุทธรูปองค์นั้น การจำลองย่อมเกิดขึ้นได้ตลอดเวลา (ดูรายละเอียดใน Pitchaya 2008, 1-10)

อนึ่ง ทฤษฎีนี้ยังเสนอประเด็นเพิ่มเติมอีกว่า แม้ว่าพระพุทธรูปองค์นั้นจะเสื่อมคลายความนิยมลงไปแล้วก็ตาม แต่หากได้รับการฟื้นฟูหรือสร้างความสำคัญขึ้นมาใหม่ การจำลองพระพุทธรูปองค์นั้นก็มิขึ้นใหม่ได้อีกครั้งเช่นกัน (พิชญา ๒๕๔๘, ๑๕๗-๑๕๙)

การที่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงจำลองพระพุทธรูปน้อยทั้ง ๓ องค์ ทั้งที่ไม่ปรากฏการ

◀ **พระพุทธรชินราชน้อย** รัชกาลที่ ๔ ทรงหล่อจำลองจากพระพุทธรชินราช วัดพระศรีรัตนมหาธาตุ จังหวัดพิษณุโลก เมื่อพุทธศักราช ๒๔๐๙ ประดิษฐานในมุขกด้านขวาของพระประธาน
▲ **พระพุทธรชินราช** พระวิหารพระพุทธรชินราช (พระวิหารทิศตะวันตก) วัดพระศรีรัตนมหาธาตุ จังหวัดพิษณุโลก

จำลองสืบเนื่องกันมา เป็นเพราะพระองค์ได้ทรงรื้อฟื้นความสำคัญของพระพุทธรูปเหล่านั้น คือ พระพุทธรชินราช พระพุทธรชินศรี และพระศรีศาสดา ขึ้นมาใหม่ โดยทรงเริ่มที่พระพุทธรชินศรีเป็นลำดับแรก หลังจากที่สมเด็จพระบรมราชเจ้ามหาศักดิ์พลเสถทรงเชิญพระพุทธรชินศรีจากพิษณุโลกมาประดิษฐานทางมุขด้านหลังพระประธาน คือ พระพุทธสุวรรณเขตร ในพระอุโบสถวัดบวรนิเวศวิหาร ตรงกับพุทธศักราช ๒๓๗๔ เมื่อพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระผนวชและทรงครองวัดบวรนิเวศวิหารในพุทธศักราช ๒๓๗๔ ก็ได้ทรงย้ายพระพุทธรชินศรีออกจากมุขหลังมาประดิษฐานด้านหน้าพระพุทธสุวรรณเขตรเหมือนเช่นในปัจจุบันแทน ด้วยทรงพระราชดำริว่า พระพุทธรชินศรีเป็นของมีลึริ สมควรเชิญมาประดิษฐานยังมุขหน้าเพื่อให้คนสักการบูชา (ตำนานพระชินศรี พระชินราช

พระศรีศาสดา, ไม่มีเลขหน้า) ต่อมาก็ถึงคราวของพระศรีศาสดาซึ่งสมเด็จพระยาบรมมหาพิชัยญาติได้เชิญจากพิษณุโลกมาประดิษฐานเป็นพระประธานของวัดประดู่ กรุงเทพมหานคร ก็ทรงพระราชดำริว่าเป็นพระสำคัญไม่ควรอยู่ในวัดของราษฎร จึงทรงสร้างพระวิหารที่วัดบวรนิเวศวิหารและทรงชะลอพระศรีศาสดามาประดิษฐานเมื่อพุทธศักราช ๒๔๐๖ (จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ๒๕๐๐, ๓๔)

แต่ในบรรดาพระพุทธรูปทั้ง ๓ องค์นี้ ดูเหมือนว่าพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจะทรงให้ความสำคัญกับพระพุทธรชินราชมากที่สุด ดังเห็นได้จากการทรงพระราชอุตสาหะเสด็จพระราชดำเนินไปทรงนมัสการถึงเมืองพิษณุโลกในพุทธศักราช ๒๔๐๙ โดยทรงอ้างอิงถึงโบราณราชประเพณีที่พระมหากษัตริย์ในสมัยอยุธยาพระองค์สำคัญต่างก็เสด็จพระราชดำเนินไปทรงนมัสการพระพุทธรชินราชถึงพิษณุโลก (จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ๒๕๐๐, ๓๕-๓๖) ครั้นเสด็จพระราชดำเนินกลับในปีเดียวกันนั้นก็ได้ทรง “พระราชนิพนธ์พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ดำเนิน เรื่อง พงษาวดานพระพุทธรชินราช พระพุทธรชินศรี แลพระศรีศาสดา” แสดงประวัติของพระพุทธรูปทั้ง ๓ องค์ที่ทรงเรียบเรียงขึ้นใหม่จากพระราชพงศาวดารเหนือและพระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา พระราชนิพนธ์ดังกล่าวยังได้ทรงเน้นย้ำถึงความสำคัญและความศักดิ์สิทธิ์ของพระพุทธรชินราชด้วยว่า “มีผู้นับถือมัตการบูชาเล่าถนัดถียนมานาน พระเจ้าแผ่นดินบางพระองค์ก็ได้เสด็จไปนมัสการบ้าง แลทรงเครื่องนมัสการแลเครื่องปฏิสังขรณ์ทำนุบำรุงไปบูชาและคำฐิให้เป็นที่ปรกติ” และยังทรงเชื่อว่า “มีผู้เลี่ยนแบบปั้นเอาอย่างไปมากมายก็หลายตำบล” เช่นกัน (ตำนานพระชินราช พระชินศรี พระศรีศาสดา, ไม่มีเลขหน้า)

อย่างไรก็ตาม พระพุทธรชินราชกลับไม่ได้รับการจำลองอย่าง “มากมายก็หลายตำบล” ดังเช่นที่ทรงพระราชนิพนธ์ไว้ ในทางตรงข้ามนอกจากจะไม่ปรากฏว่ามีการจำลองพระพุทธรูปในหมวดพระพุทธรชินราชโดยเฉพาะพระพุทธรชินราชจำลองที่ควรพบมากที่สุดในบรรดาพระพุทธรูปในหมวดนี้แล้ว แต่กลับกลายเป็นว่า พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเป็นพระองค์แรกที่

ทรงหล่อจำลองพระพุทธรูปทั้ง ๓ องค์ในหมวดพระพุทธรูป
ชินราชเสียเอง

จากพระพุทธรูปชินราชน้อยวัดราชประดิษฐ สู่พระพุทธรูปชินราชจำลองวัดเบญจมบพิตร

การจำลองพระพุทธรูปทั้ง ๓ องค์ดังกล่าวของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว แม้จะถือได้ว่าเป็นการฟื้นฟูความสำคัญของพระพุทธรูปเหล่านี้ขึ้นใหม่ แต่การจำลองในครั้งนี้ก็ได้มีการเปลี่ยนแปลงโลกทรรศน์จากเดิมที่เคยให้ความสำคัญกับ “ความศักดิ์สิทธิ์” มาเริ่มให้ความสำคัญกับเรื่องของ “ความงาม” ด้วย ในขณะที่พระราชนิพนธ์ซึ่งทรงไว้สำหรับจารึกบนฐานของพระชินศรีองค์น้อยแสดงถึง “การจำลองความศักดิ์สิทธิ์” โดยทรงอาราธนาเทพยดาให้รักษาพระพุทธรูปชินศรีองค์น้อยซึ่งใช้ทองสัมฤทธิ์หรือ “มวลดสาร” ของพระพุทธรูปชินศรีใหญ่ เพื่อให้คงความศักดิ์สิทธิ์ไว้ได้ดุษเดียวกัน (*เรื่องหล่อพระพุทธรูปชินราช ๑ พระพุทธรูปชินศรี ๑ พระศรีศาสดา ๑, ไม่มีเลขหน้า*) ในทางตรงข้าม *พระราชนิพนธ์พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว* *ตำนาน เรื่อง พงษาวดานพระพุทธรูปชินราช พระพุทธรูปชินศรี แลพระศรีศาสดา* กลับแสดงให้เห็นถึงพระราชศรัทธาเลื่อมใสในองค์พระพุทธรูปชินราชแลพระพุทธรูปชินศรีในเรื่อง “ความงาม” แทน ดังที่ทรงสรรเสริญพระพุทธรูปทั้ง ๒ องค์นี้ว่า “พระพุทธรูปชินราช พระพุทธรูปชินศรีสองพระองค์นั้น งามแหลมแก่ตามากกว่าพระพุทธรูปใหญ่น้อยบันดามีในแผ่นดินสยามทั้งปวงได้ฝ่ายเหนือ แลตลอดการนานมาถึง ๙๐๐ ปี มีผู้เลียนแบบขึ้นเอาอย่างไปมากมายก็หลายตำบล จะมีพระพุทธรูปที่คนเป็นอันมาก ดูเห็นว่าเป็นดีเป็นงามกว่าพระพุทธรูปชินราช และพระพุทธรูปชินศรีสององค์นี้ไปก็ไม่มี” (*ตำนานพระชินราช พระชินศรี พระศรีศาสดา, ไม่มีเลขหน้า*)

พระราชดำริเรื่องความงามของพระพุทธรูปโดยเฉพาะกับพระพุทธรูปชินราชนับว่าเป็นโลกทรรศน์อย่างใหม่ที่ทำให้อิทธิพลกับการจำลองพระพุทธรูปในสมัยต่อมาออกเหนือไปจากเรื่องของความศักดิ์สิทธิ์ พระราชดำรินี้ได้สืบทอดไปยังพระบรมราชปิโยรส คือ พระบาทสมเด็จพระจุลจอม

เกล้าเจ้าอยู่หัวตั้งแต่ครั้งทรงพระเยาว์เมื่อ “*ได้ตามเสด็จพระราชดำเนินพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเห็นพระพุทธรูปลักษณะแห่ง พระพุทธรูปชินราชว่างามหาพระพุทธรูปองค์ใดเปรียบมิได้*” (จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ๒๕๐๐, ๓๖) ดังนั้น เมื่อพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงสร้างพระอุโบสถวัดเบญจมบพิตรดุสิตวนารามบนตำแหน่งของวัดดุสิตเดิมให้เป็นวัดประจำพระราชวังดุสิต โดยมีสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ ทรงออกแบบ ก็ได้ทรงเลือกพระพุทธรูปชินราชมาเป็นพระประธานให้ควรคู่กับความสง่างามของพระอุโบสถ พระราชหัตถเลขาที่ทรงมีถึงสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพเมื่อพุทธศักราช ๒๔๔๓ ทรงแสดงถึงเหตุผลที่ทรงเลือกจำลองพระพุทธรูปชินราชไว้ ๒ ประการด้วยกัน กล่าวคือ ประการแรก หากจำลองพระพุทธรูปชินราชมาไว้ยังกรุงเทพมหานครเมื่อรวมกับพระพุทธรูปชินศรีและพระศรีศาสดาแล้วก็จะครบเต็มสำหรับทั้ง ๓ องค์ ประการต่อมาจะต้องด้วยแบบอย่างเหมือนเมื่อครั้งที่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงจำลองแต่เป็นองค์เล็ก จึงทรงจำลองให้มีขนาดเท่าองค์จริง เพื่อแสดงความสามารถของช่างในรัชสมัยของพระองค์ (*ประมวลเอกสารสำคัญเนื่องในการสถาปนาวัดเบญจมบพิตรดุสิตวนาราม เล่ม ๒ ๒๕๓๘, ๑๑*)

ด้วยเหตุนี้ ในพุทธศักราช ๒๔๔๔ จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้หล่อจำลองพระพุทธรูปชินราชขนาดเท่าองค์จริงขึ้น โดยเสด็จพระราชดำเนินทรงเป็นประธานในการเททองหล่อด้วยพระองค์เองถึงเมืองพิษณุโลก นับแต่นั้นเป็นต้นมา พระราชดำริเรื่องความงามของพระพุทธรูปชินราชจึงได้แพร่กระจายขยายไปสู่ความรับรู้ของชนชั้นนำและบุคคลทั่วไปผ่านพระพุทธรูปชินราชจำลองของพระองค์ที่วัดเบญจมบพิตรฯ ดังเห็นได้จากปริมาณของพระพุทธรูปชินราชจำลองที่ทวีจำนวนมากขึ้นนับตั้งแต่บัดนั้นจนถึงปัจจุบัน ซึ่งมีการจำลองพระพุทธรูปชินราชอย่างแพร่หลายจนกลายเป็นพระพุทธรูปที่ได้รับการจำลองมากที่สุดในประเทศไทย เพราะพุทธศาสนิกชนที่ประสงค์จะสร้างพระพุทธรูปที่งามเป็นเลิศก็มักนิยมจำลองพระพุทธรูปชินราช หรือวัดที่ต้องการ

พระพุทธรูปงามๆ ก็มักเลือกจำลองพระพุทธรูปชินราชมาสร้างเป็นพระประธาน (พิชญา ๒๕๔๘, ๑๗๑)

บทความนี้จึงแสดงให้เห็นถึงความสำคัญของพระพุทธรูปชินราชและพระพุทธรูปในหมวดพระพุทธรูปชินราชอีก ๒ องค์ คือ พระพุทธรูปชินศรีและพระศรีศาสดาที่เพิ่งได้รับการสร้างความสำคัญขึ้นอีกครั้งในสมัยรัตนโกสินทร์และมีจุดเริ่มต้นจากการที่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงฟื้นฟูความสำคัญของพระพุทธรูปเหล่านี้ขึ้นมาใหม่ ดังสะท้อนให้เห็นจากการที่พระองค์ทรงจำลองพระพุทธรูปชินราช พระพุทธรูปชินศรี และพระศรีศาสดาเป็นพระพุทธรูปขนาดเล็กอยู่ที่ปัจจุบันประดิษฐานภายในพระวิหารหลวงวัดราชประดิษฐสถิตมหาสีมารามด้วยกันกับพระพุทธรูปองค์อื่นๆ ซึ่งก็ทรงจำลองจากพระพุทธรูป “สำคัญ” เหมือนกัน **ก**

บรรณานุกรม

เอกสารตัวเขียน

“ตำนานพระชินราช พระชินศรี พระศรีศาสดา.” ห้องเอกสารตัวเขียน หอสมุดแห่งชาติ. หมวดตำนาน. หนังสือสมุดไทยดำ. อักษรไทย. ภาษาไทย. เส้นดินสอ. จ.ศ. ไม่ทราบ. เลขที่ ๓.

“ตำนานพระชินศรี พระชินราช พระศรีศาสดา.” ห้องเอกสารตัวเขียน หอสมุดแห่งชาติ. หมวดตำนาน. หนังสือสมุดไทยดำ. อักษรไทย. ภาษาไทย. เส้นดินสอ. จ.ศ. ไม่ทราบ. เลขที่ ๑๒.

“พงศาวดารเหนือเรื่องเชิญพระชินศรีลงมาวัดบวรนิเวศน์.” ห้องเอกสารตัวเขียน หอสมุดแห่งชาติ. จดหมายเหตุรัชกาลที่ ๔. หนังสือสมุดไทยดำ. อักษรไทย. ภาษาไทย. เส้นดินสอ. จ.ศ. ๑๒๑๗. เลขที่ ๑๒๙.

“เรื่องหล่อพระพุทธรูปชินราช ๑ พระพุทธรูปชินศรี ๑ และพระศรีศาสดา ๑.” ห้องเอกสารตัวเขียน หอสมุดแห่งชาติ. จดหมายเหตุรัชกาลที่ ๔. พระราชนิพนธ์รัชกาลที่ ๔. หนังสือสมุดไทยดำ. อักษรไทย. ภาษาไทย. เส้นดินสอ. จ.ศ. ปนกัน. เลขที่ ๓๔.

เอกสารตีพิมพ์

กรมศิลปากร. ๒๕๒๕. *ศิลปวัฒนธรรมไทย เล่มที่ ๔ วัดสำคัญกรุงรัตนโกสินทร์*. กรุงเทพฯ : กรมศิลปากร. (กรมศิลปากรจัดพิมพ์เนื่องในโอกาสสมโภชกรุงรัตนโกสินทร์ พุทธศักราช

๒๕๒๕)

จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ. ๒๕๐๐. *พระราชปรารภเรื่องพระพุทธรูปชินราช*. พระนคร : กรมศิลปากร. (พิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ นายสกล ตันติเจริญ ณ เมรุวัดไตรมิตรวิทยาราม ๒๑ เมษายน พ.ศ. ๒๕๐๐).

_____. ๒๕๕๐. “พระราชนิพนธ์ในรัชกาลที่ ๕ ว่าด้วยวัดพระนามบัญญัติ วัดราชประดิษฐ,” ใน *ศิลปวัฒนธรรม*. ๑๒ (ตุลาคม), น. ๗๘-๘๗.

ชาติรี ประกิตนทการ. ๒๕๕๑. *พระพุทธรูปชินราชในประวัติศาสตร์สมบูรณาญาสิทธิราชย์*. กรุงเทพฯ : มติชน.

ดำรงราชานุภาพ, พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระ. ๒๔๖๘. *ตำนานพระพุทธรูปสำคัญ*. พระนคร : หอพระสมุดวชิรญาณ. (พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระดำรงราชานุภาพทรงเรียบเรียงแจกในงานกุฐินพระราชทาน ณ วัดชุมพลนิกายาราม วัดนิเวศน์ธรรมประวัติ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา พ.ศ. ๒๔๖๘).

_____. ๒๔๖๙. *ตำนานพุทธเจดีย์สยาม*. พิมพ์ครั้งที่ ๑. พระนคร : โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร. (พิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ เจ้าจอมมารดาชุ่ม รัชกาลที่ ๔ ทจว, รัตน มปร, ๒ วปร.๓ เมื่อปีชาล พ.ศ. ๒๔๖๙).

ประชุมประกาศรัชกาลที่ ๔. ๒๕๔๗. รวบรวมโดย ชาลววิทยุ เกษตรศิริ. กรุงเทพฯ : มูลนิธิโตโยต้าประเทศไทย และมูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์.

ประชุมศิลาจารึก ภาคที่ ๖ ตอนที่ ๑ ประมวลจารึกสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ที่พบในภาคเหนือ ภาคตะวันออก และภาคกลาง. ๒๕๑๗. กรุงเทพฯ : คณะกรรมการจัดพิมพ์เอกสารทางประวัติศาสตร์ สำนักนายกรัฐมนตรี.

ประมวลเอกสารสำคัญเนื่องในการสถาปนาวัดเบญจมบพิตรดุสิตวนาราม. ๒๕๓๘. ๒ เล่ม. กรุงเทพฯ : วัดเบญจมบพิตรดุสิตวนาราม. (พิมพ์โดยเสด็จพระราชกุศลงานพระราชทานเพลิงศพ สมเด็จพระพุทธรูปชินวงศ์ (สุวรรณ สุวณฺโฆโต ป.ธ. ๙) ณ เมรุหลวงหน้าพลับพลาอิศริยาภรณ์ วัดเทพศิรินทราวาส ๒๕ มีนาคม ๒๕๓๘).

ปวเรศวิริยาลงกรณ์, สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยา. ร.ศ. ๑๑๖. “เรื่องอภินิหารการประจักษ์,” ใน *วชิรญาณวิเศษ*. (ตอนที่ ๑๖ กันยายน).

พิชญา สุ่มจินดา. ๒๕๔๘. “*การกำหนดอายุเวลาและการจำลองพระพุทธรูปชินราช วัดพระศรีรัตนมหาธาตุ จังหวัดพิษณุโลก*.” วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์ คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

Pitchaya Soomjinda. “*The Replication Theory : A New Approach to Buddha Image Iconography*.” The Tenth International Conference on Thai Studies (ICTS10) Thammasat University, 2008.